

РП: Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки східної Словаччини / Упор.: О. Лешка, Р. Шішкова, М. Мушинка.– Нью-Йорк – Прага – Київ, 1998.– 320 с.

Сабадош: Сабадош І. Про лексико-семантичні паралелі в західнополіському і карпатських діалектах // Волинь філологічна: Текст і контекст / Західнополіський діалект у загальноукраїнському і всеслов'янському контекстах.– Вип.4.– Луцьк: РВВ “Вежа”, 2007.– С. 199–220.

Самійленко 1964: Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови: У 2-х част.– Ч. 1.– К.: Рад шк., 1964.– 234 с.

Misiak: Misiak M. Łemkowie. W kręgu badań nad mnieszościami etnolingwistycznymi w Europie.– Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.– 154 s.

Ruslana Zinchuk. Lemko-Western Polissyan Parallels in the System of Nounal Word Modification

Dialectal phenomena of nounal word modification of the Lemko dialects as functioning in the Western Polissyan ones have been analysed. It has been pointed out that a number of the old flexions in case paradigms of the researched areas have been preserved.

Key words: Lemko dialects, Western Polissyan popular language tradition, word modification parallels, nounal, case, flexion.

Олена ЮСИКОВА (Київ)

© 2009

ДО ПИТАННЯ АТРИБУТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ДИНАМІЧНИХ СЕМ У СТРУКТУРІ НАЗВ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ЗАКАРПАТТЯ)

На семантико-синтаксичному рівні мови атрибутивної функції набувають синтаксеми дієвої чи процесуальної семантики, у семантичній структурі назви – динамічні семи. Такі процеси властиві граматичній і семантичній системам досліджуваних говірок. Елементи якісної визначеності у структурі предикатних і відпредикатних назв є одночасно семами динамічної характеристики об'єктів.

Ключові слова: атрибутивна функція, семантично-елементарне речення, синтаксема, семантична структура, сема.

Проблема дослідження синтаксичних особливостей діалектної мови у взаємодії з лексичним і словотвірним її рівнями перебуває нині на стадії підбору і систематизації матеріалу, опрацьованого, як правило, лише на формально-граматичному рівні мови. Залишається актуальним зауваження П.Ю. Гриценка про те, ще не вироблено класифікації типів діалектних відмінностей, “особливо стосовно синтаксису...” [Гриценко 1990: 41]. Праці Й.О. Дзензелівського [Дзензелівський 1955], С.П. Бевзенка [Бевзенко 1968], Т.В. Назарової [Назарова 1965] та ін. сприяли виробленню системного підходу до вивчення синтаксичних явищ, поглибленню інтересу до діалектного синтаксису. Певним новим етапом у дослідженні синтаксичного рівня діалектної мови стали праці, присвячені функціонуванню різних типів синтаксем у структурі говірок, взаємодії між їх формально-граматичним вираженням та семантичним наповненням [Железняк 1989].

Відомо, що саме розчленоване відображення дійсності у свідомості мовців зумовлює виділення у навколишньому світі предметів та їх якісних ознак [Сучасна українська мова 2001: 223]. Якісна визначеність предметів навколишнього світу поряд з логічною предикативністю, належить до найосновніших зовнішньосинтаксичних характеристик речення [Сучасна українська мова 2001: 224].

У зв'язку з цим, на нашу думку, видається за необхідне вивчення питання функціонування якісних елементів (сем) у структурі лексичних одиниць – об'єктних

(відпредикатних) і предикатних назв – у їх взаємозв'язках зі словотвірними і семантико-синтаксичними одиницями у структурі говірок, а також функціонування розгорнутих атрибутивних синтаксичних конструкцій. Ця проблема безпосередньо торкається питання розмежування морфології та синтаксису, яке піднімалось як одне з центральних ще на VI-му Міжнародному з'їзді лінгвістів у 1949 році, зокрема, у дослідженнях Г.Б.Мікаеляна [Ахматова та ін 2003: 105]. Це питання є складовою методологічних підходів до дослідження як синтаксису літературної мови, так і діалектного синтаксису.

Як відомо, в російському граматичному вченні було поставлене питання відмінності між двома різноспрямованими способами утворення номінативних конструкцій, що безпосередньо пов'язано і з визначенням домінантних атрибутивних сем у їх структурі: 1) номінація предмета – номінація словосполучення; 2) номінація речення – згортання речення в іменну конструкцію [Золотова та ін. 2004: 55], тобто методологічно виокреслюються два шляхи граматичного представлення елементів якісної характеристики у структурі назв: як на семантичному і словотвірному рівнях у структурі лексем, так і на синтаксичному рівні у структурі атрибутивних синтаксем.

Елементи якісної характеристики з точки зору семантичного рівня мови можна поділити на синтагматично представлені одиниці у структурі предикатних і відпредикатних назв, а також на атрибутивні синтаксеми. Атрибутивні синтаксичні відношення, разом з суб'єктними і адвербіальними, є одним з трьох основних типів синтаксичних відношень, що, на відміну від синтаксичних зв'язків, відображають відтворені у свідомості мовців взаємозв'язки між предметами і явищами позамовного світу [Українська енциклопедія 2004: 595]. Ці елементи можуть надавати якісної характеристики як об'єктам, так і ситуаціям позамовної дійсності.

Виразниками якісних характеристик об'єктів у переважній більшості випадків у синтаксичній структурі літературної мови є предикати якісного стану, у функції яких виступають прикметники та дієприкметники. Вираження певного якісного стану об'єкта як результативного шляхом трансформації в атрибутивні конструктори семантично-елементарних речень дієвої чи процесуальної семантики – такі процеси у більшій мірі властиві діалектній мові і, зокрема, досліджуваним говіркам.

Слід зазначити, що у досліджуваних говірках предикатні синтаксеми якісних статичних станів досить часто виражені за допомогою атрибутивних синтаксичних конструкцій, що є підрядними частинами складнопідрядних речень. Наші спостереження засвідчують, що у синтаксичній системі досліджуваних говірок ці складнопідрядні речення є семантично елементарними реченневими конструкціями з предикатами дії, процесу чи стану приналежності, що надають предмету динамічної, просторово пов'язаної з іншим об'єктом, часто локативно зорієнтованої характеристики. Наведемо деякі приклади: *Та я собі полюбила молодого Йвана, бо ... у нього за шапкою пава* (бо Іван гарний хлопець) [КМСГ: Глт]; *такий пагун у тої яблунки, що скоро пукне* [КМСГ: Лкц]; *уже таке павороза напушчала, што вже за 'тижден два будуу 'дні; ми'нуушого 'р'оку уй'ари, ко'ли с'н'іг' то'ни'с'а, од'но дн'а надый'шбу' быу та'кый вели'чезный тор'лаш, що з' під 'моста 'пал'і пові'би'вау, а пак и міст заб'рау* (якісна характеристика об'єкта) [КМСГ: Зн].

Похідність предикатів якісних станів, що виражають статичну ознаку, від складнопідрядних речень з динамічними підрядними іноді підтверджується фактом формально-граматичного вираження якості за допомогою якісних прикметників, напр.: *тот дужий на голов – у ного волос'а не паде на голові*. Творення на базі згортання таких конструкцій назв конкретних об'єктів, мотиваційною ознакою яких виступає сема дії або пов'язаності з іншим об'єктом у просторі, є характерною ознакою досліджуваних говірок. Розглянуті атрибутивні реченнєві конструкції лягають в основу нових лексем, що творяться в межах лексико-словотвірної категорії носіїв якісних станів, носіїв певних статичних ознак, в першу чергу на основі процесу синтаксичної деривації у номінативні назви зазначених атрибутивних підрядних конструкцій з предикатами дії чи процесу, напр.: *навучкові вуставки, шо навуши вишиті; паданиц'і (паде'ниці'і, паде'ниці, пади'ниці, пада'ліці) – 'тоти (коноплі), шо упадут'; 'опалі з дерев фрукти'* [КМСГ: Бр, Влс, Дв, Дмш, Збн, Ім, Кл, Крц, Кшт, Лкц, Пр, Ркс]; *то, што нитка 'дуже перекручена – не'рекруток* [КМСГ: Внг]; *йе бук пано'гач, котрий мае 'паногі; паного – дерево, на якому виросло ніби ще одне дерево* [КМСГ: Рз]; *'надавка 'хвороба епілепсія'* [КМСГ: Влх].

Цікаво простежити семантику деяких дієслів, об'єднання в одній лексемі назв різних процесів чи дій на основі спільної динамічної семи, що за допомогою контексту виділяється у

структурі семем як домінантна сема якісної визначеності дії. Так, наприклад, у багатозначних дієсловах у досліджуваних говірках префікс *при-* є не лише виразником семи локативно зорієнтованого переміщення у просторі чи поєднання двох понять у свідомості мовця, але і семи якісної характеристики дії. Так, у семантиці дієслова *приста'вати* на основі картотеки Матеріалів до Словника говірок Закарпатської області М.А. Грицака нами простежено 8 значень: крім загальноживаних значень 'щільно прилягати', 'прилипати до чогось' у досліджуваних говірках виділено наступні: 'пасувати' (властиве і літературній українській мові), напр.: *риза'ки 'мус'а приста'вати красно* [КМСГ: Дбв, Лкц, Чр], 'погодитись', напр.: *Ма'ріка приста'їє йісти 'яблика* [КМСГ: Бр, Кв, Крт, Прч]; 'мати хист до чогось', напр.: *Приста'їут йі 'ноги до 'танц'у*; 'прибудувати, надбудувати' [КМСГ: Бб], 'поставити варити' напр.: *Но з' сих мож' изва'рити істи ...Т'реба прис'тавити дру'бён'ных файно у'шиткы з'рибы* [КМСГ: Зн, Чр]; 'піти до когось у прийми' [КМСГ: Зрч, РПс].

Домінантною семою у межах дієслівної семими, що надає дієслову якісної визначеності, є сема валентної пов'язаності з об'єктом, знаряддям чи локативом, напр.: *пе'лецнути* 'злегка вдарити саме по обличчю' [КМСГ: РПс]; *'пеньтати* 'важко працювати по викорчовуванню саме пнів'; *перебары'кати (перебори'кати)* 'пройти саме через важкопрохідні місця' [КМСГ: Трн]; серед лексичних значень багатозначних дієслів *перебе'рати (пéребе'рати, перебе'раті, тириби'рати, переби'рати, перебе'рат)* є значення 'ткати саме певні візерунки'; *передотати* 'перекопати саме за допомогою пальців'. [КМСГ: Дмш, Прч, ТПс]. У лексичній структурі багатьох дієслів присутня сема якісної оцінки дії, напр.: *пе'кандрити* 'нести з трудом'; *перекы'цатися* 'іти, погойдуючись, нахилиючись то в один, то у другий бік' [КМСГ: Дрт].

Іноді в основу нової підпредикатної іменної назви лягає динамічна локативно зорієнтована характеристика, напр.: *падл'ак – тото лист'а, шо нападе у воду* [КМСГ].

Мотиваційною ознакою, що лягла в основу назви *пе'резимуа* – 'теля, що перезимувало' [КМСГ] є динамічна сема 'пережило зиму', в даному випадку – якісна ознака, що передає певний стан теляти.

Проведені спостереження дають можливість зробити висновок про те, що у досліджуваних говірках динамічні семи у структурі предметних чи предикатних назв у контексті набувають атрибутивної функції, що можна простежити як на семантико-синтаксичому рівні мови, так і на рівні семантичної структури окремої лексеми.

ЛІТЕРАТУРА

Ахматова, Микаелян: Ахманова О.С., Микаелян Г. Б. Современные синтаксические теории. – М., 2003. – С. 105.

Бевзенко: Бевзенко С.П. Основні проблеми історичного синтаксису української мови в українському радянському мовознавстві / Матеріали ювілейної наукової сесії ун-ту, присвячені 50-річчю Великої Жовтневої соц. революції, 1968.

Гриценко: Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К, 1990. – С.41.

Дзензелівський: Дзензелівський Й.О. Спостереження над синтаксисом українських говірок Нижнього Подніпров'я // Діалектологічний бюлетень. – Вип.V. – К., 1955.

Железняк: Железняк Н.Г. Предложные конструкции в украинских восточно-полесских говорах / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1989.

Золотова, Онипенко, Сидорова: Золотова Г. А., Онипенко М. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М., 2004. – С. 55.

КМСГ: Картотека матеріалів до Словника говірок Закарпатської області М.А. Грицака.

Назарова: Назарова Т.В. Проблема перехідних говірок між українською і білоруською мовами (Говірки нижньої Прип'яті) // Праці XI республіканської діалектологічної наради. – К., 1965. – С. 90 - 105.

Синтаксичні відношення: Синтаксичні відношення // Енциклопедія "Українська мова". – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 595.

Сучасна українська мова: Сучасна українська мова // За ред. Пономарева О.Д. – К.: "Либідь", 2001. – С. 223.

Список умовних скорочень

Бб	Бобовище Мукачівського р-ну	Кв	Квасово Береговецького р-ну
Бр	Баранинці Ужгородського р-ну	Крн	Коритняни Ужгородського р-ну
Внг	Виноградів	Крц	Керецького Свалявського р-ну
Влс	Волосянка Велико-Березнянського р-ну	Кшт	Куштановиця Мукачівського р-ну
Влх	Вільхівці Тячівського р-ну	Кл	Кальник Мукачівського р-ну
Глт	Голятин Міжгірського р-ну	Лкц	Лицицари Перечинського р-ну
Дв	Довге Іршавського р-ну	Прч	Перечин
Дмш	Домашин Велико-Березнянського р-ну	РПс	Розтоцька Пастіль Велико-Березнянського р-ну
Дрт	Дробинці Вн.	Рз	Розтоки Рахівського р-ну
Дбв	Дубове Тячівського р-ну	Рс	Росішка Рахівського р-ну
Зч	Заріччя Іршавського р-ну	Ркс	Рокосів Хустського р-ну
Збн	Збини Воловського р-ну	ТПс	Тур'я Пасіка Перечинського р-ну
Зн	Зняцево Мукачівського р-ну	Трн	Терново Тячівського р-ну
Ім	Імстичово Іршавського р-ну	Чрн	Чорна Виноградівського р-ну

Olena Jusikova: For the question of the attributive function of the dynamical semantics element in the structure of the names (on the material of the dialects of the Carpathians region).

On the semantic-syntactical level of the language the syntactical elements with the actions and processes semantic and the dynamical semantics elements in the semantic structure of the names get the attributive function. These processes characteristic of the grammatical and semantic systems of the under proof dialects. The elements of the qualitative definiteness in the structure of the predicative and derivative from predicative names are at the same time the semantic elements of the dynamical characteristic of the objects.

Key words: attributive function, the semantics elementary sentence, the syntactical element, the semantic structure, the semantics element.